

УДК 159.95

Попова Г. В., к. психол. н., доцент, кафедра прикладної психології ХНУВС,

Динник М. М., заступник начальника Східного регіонального управління Державної прикордонної служби України

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано проблему психологічного забезпечення ефективності оперативно-службової діяльності прикордонниками України. Запропоновано заходи для підвищення результативності діяльності особового складу державної прикордонної служби України. Розглянуто питання профвідбору та профорієнтації співробітників прикордонної служби України.

Ключові слова: психологічне забезпечення, ефективність діяльності, психічне здоров'я, соціально-психологічний тренінг.

Постановка проблеми. Указом Президента України від 19 червня 2006 року № 546/2006 затверджено Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року. Ця Концепція визначає основні напрями розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року і спрямована на створення сучасної прикордонної служби європейського типу, яка гарантовано забезпечуватиме реформування системи підготовки особового складу з урахуванням загальноєвропейських стандартів. Особливу увагу приділено удосконаленню роботи з особовим складом Державної прикордонної служби України.

В цьому напрямі поряд з кадровими заходами передбачається удосконалення психологічного забезпечення діяльності особового складу Державної прикордонної служби України.

Психологічне забезпечення діяльності підрозділів Державної прикордонної служби України – це система узгоджених, цілеспрямованих заходів, які ґрунтуються на досягненнях сучасної психологічної науки і проводяться задля забезпечення по-

всьякденної діяльності особового складу, його психологічної готовності до виконання завдань за призначенням, збереження психічного здоров'я військовослужбовців, працівників та членів їх сімей.

Основними напрямками психологічного забезпечення діяльності органів Державної прикордонної служби України є:

- психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності;
- психологічне забезпечення діяльності з підтримання правопорядку та дисципліни;
- психологічне забезпечення кадрової роботи;
- психологічне забезпечення соціальної роботи з військовослужбовцями, працівниками та членами їх сімей.

На даний момент відбувається активне становлення системи психологічного забезпечення підрозділів Державної прикордонної служби України, активне накопичення даних що до всебічної психологічної оцінки умов несення служби з охорони державного кордону та забезпеченням психологічної адаптації військовослужбовців до них. Оцінюючи рівень розвитку системи психологічного забезпечення, ми констатуємо, що найбільше інформації накопичено у сфері організації профвідбору до підрозділів Державної прикордонної служби України. [2]

Щодо психологічного супроводження та забезпечення оперативно-службової діяльності ми можемо констатувати недостатність систематичних наукових досліджень практичного характеру. Але на сьогодні виникає багато питань щодо експрес-оцінки психологічного стану особового складу, що заступає на службу з охорони державного кордону, та психологічного аналізу дій особового складу під час несення служби з охорони державного кордону, виділення факторів підвищення їх результативності. На наш погляд, одне з основних питань психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності підрозділів Державної прикордонної служби України – це психологічна підготовка військовослужбовців до якісного несення служби, підтримання їх психологічної стійкості і готовності до дій в обстановці, що скла-

дається. Відповідно до «Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року» психологічна підготовка особового складу спрямовується на:

- вивчення військовослужбовцями тактики дій порушників законодавства про державний кордон, навчання методам їх виявлення за ознаками поведінки та емоційного стану, здійснення психологічного впливу на них;
- формування стійких навичок володіння особистою зброєю і прийомами самозахисту, накопичення досвіду емоційно-вольової поведінки, моделювання ризикованих ситуацій та тренування у способах їх вирішення;
- набуття досвіду виконання службових завдань в умовах дефіциту часу на прийняття рішення, неповних даних про обстановку, невизначеності ситуації, перешкод у здійсненні службової діяльності за необхідності суворого дотримання чинного законодавства, вимог керівних документів;
- автоматизацію окремих компонентів та оволодіння спрощеними способами дій з охорони державного кордону у складі прикордонних нарядів;
- надання військовослужбовцям можливостей для проявлення ініціативи і самостійності під час виконання службово-навчальних завдань, формування здатності до активних службових дій в умовах відсутності вказівок старших начальників;
- підвищення психологічної сумісності й ефективності спільних дій складу прикордонних нарядів.[2]

Цільова сутність психологічної підготовки військовослужбовців до оперативно-службової діяльності полягає в досягненні професіоналізму. Професіоналізм – це інтегральна психологічна характеристика працівника, яка забезпечує вищу результативність праці, ефективне виконання професійної діяльності у взаємодії з іншими працівниками.

На думку А.А. Деркача, поняття “професіоналізм” охоплює три сторони праці: професійну діяльність, професійне спілкування та особистість професіонала. Професіоналізм окремої лю-

дини може бути досягнутий за рахунок власного рівня розвитку у людини навичок професійних дій, професійного спілкування і досягнення відповідної зрілості особистості, що є в основі різних видів професійної компетентності. [1]

Професіоналізм військовослужбовців Державної прикордонної служби України значною мірою залежить від навичок професійного спілкування із громадянами і, взагалі, від сформованості професійної комунікативної компетентності. Адекватно сформована професійна комунікативна компетентність дозволяє швидко орієнтуватися у фахових контактах і підвищує ефективність оперативно-службової діяльності, спроможність швидко встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, розуміти партнера по спілкуванню, прогнозувати наслідки різноманітних комунікативних ситуацій і т.д. Професійна комунікативна компетентність - складне психологічне утворення. Вона формується на базі загальної комунікативної компетентності людини в умовах конкретної фахової діяльності у вигляді системи значущих для працівника відносин, умінь і навичок спілкування. [3]

Виклад основного матеріалу. Для здійснення психологічного супроводу та забезпечення оперативно-службової діяльності адміністрацією Державної прикордонної служби України запропонований професійно-психологічний тренінг, як сучасний засіб розвитку, навчання, корекції.

Активізуючий ефект професійно-психологічного тренінгу обумовлений створенням особливої навчально-експериментальної обстановки, що забезпечує розуміння учасниками групи психологічних схем індивідуальних і групових подій міжособистісного спілкування (яким є вплив кожного учасника на інших, на результат спільної діяльності, як ситуація в цілому управляє поведінкою окремих учасників і наскільки вони можуть її змінити в заданому напрямі). Методи тренінгу можна об'єднати в декілька основних блоків:

1) дискусійні методи (групова дискусія, розгляд випадків із практики);

2) ігрові методи (ділові, дидактичні, творчі, рольові ігри; трансактні контрігри);

3) метод сенситивного тренінгу (невербальні вправи, спрямовані на міжособистісну чутливість, емпатію щодо партнерів по спілкуванню, тренування саморозуміння);

4) методи, що обслуговують основні вищевказані (розминочні вправи, що забезпечують „розігрів” групи, виникнення необхідної групової атмосфери контакту та довіри).

Тренінг дозволяє проводити підготовку професіоналів, спрямовану на формування психологічної компетентності і, зокрема, він є унікальною навчальною психотехнологією для дорослих людей.

Проте для "формування" професіонала недостатньо оснастити людину якими б то не було психотехнологіями. Важливим є деякий момент індивідуально-творчого зростання "Я-концепції", здібностей, які відповідають потребам основної діяльності, що є можливим в особливих умовах цілеспрямованого формування певних характеристик ціннісно-мотиваційної сфери особистості майбутнього професіонала на етапі стаціонарної підготовки. З метою удосконалювання і корекції фахової майстерності був створений акмеологічний тренінг, що передбачає значною мірою згорнуті схеми навичок для свідомого самовдосконалення і самокорекції у процесі реальної фахової діяльності. Типові фахові ситуації аналізуються з різних точок зору:

1) як комплекс об'єктивних чинників (включаючи фізичне і соціальне середовище);

2) як систему соціальних установок стосовно подій, їхніх учасників, способів поведінки в різних ситуаціях;

3) як факт его-залученості учасників у ситуації і можливості управління собою і ситуацією.

Подібний досвід у фаховому соціальному просторі набувається роками. У системі тренінгів є можливим спрямоване формування орієнтовної частини професійної комунікативної компетентності в більш стислі строки й у більш структурованому виді, ніж при інтуїтивному накопиченні досвіду.

Оптимальність, досягнення найкращого результату при підготовці військовослужбовців Державної прикордонної служби України, на нашу думку, пов'язані з відпрацюванням типових ситуацій професійної взаємодії шляхом активного соціально-психологічного навчання в тренінговому режимі.

За даними нашого орієнтовного опитування військовослужбовців-прикордонників в Харківській області, спостерігається така ієрархія інтересу до нижчеперелічених тем можливих психологічних занять:

- Конфліктне спілкування: можливості регуляції;
- Вплив у спілкуванні, протистояння маніпулятивному впливу;
- Чутливість до невербальних проявів громадян;
- Міжетнічне порозуміння. Толерантність до етнічних проявів.
- Робота в команді, психологічна сумісність;
- Відновлення психічних і фізичних сил військовослужбовців після ситуацій з підвищеним психічним навантаженням;
- Прийоми і методи психічної саморегуляції під час несення служби.

Кожна з вказаних тем може бути назвою тренінгової програми, яка повинна спиратися на досвід її учасників.

Алгоритм побудови навчальних тренінгових занять може спиратися на поведінковий підхід та бути наступним:

1. Встановлення контакту психолога-тренера з групою, налагодження робочої атмосфери, розкриття цілей та сенсу заняття.

2. Рольове розігрування типової ситуації професійної взаємодії з метою аналізу слабких місць індивідуального реагування працівника, що призводить до процесу лабілізації неефективних стереотипів поведінки та включення рефлексивного аналізу.

3. Аналіз дій працівника за спеціально розробленою схемою, що проходить у групі у вигляді групового обговорення.

Введення теоретичної інформації щодо соціально-психологічних закономірностей, які діють у типовій ситуації.

4. Тренінг окремих прийомів та патернів ефективної поведінки у випадку виникнення ситуацій певного типу.

5. Повторне рольове розігрування подібної типової ситуації, в ході якого працівник може здійснити нові форми поведінки.

6. Аналіз дій за схемою. Підбиття підсумків.

Адміністрація Державної прикордонної служби України пропонує створити до 2010 р. на базі підрозділів професійно-психологічного відбору та професійної орієнтації НАДПСУ та Черкаського навчального центру багатопрофільні тренінгові центри, з метою проведення заходів психологічної підготовки (тренінгів) з керівниками усіх рангів та персоналом органів охорони державного кордону за сучасними технологіями (удосконалення організаторських та комунікативних навичок, адаптаційних здібностей, оволодіння практичними навичками протидії стресам в умовах виконання оперативно-службових завдань, профілактика професійної деформації тощо); також до 2011 року організувати підготовку на базі багатопрофільних тренінгових центрів НАДПСУ та Черкаського навчального центру офіцерів-психологів органів охорони державного кордону як тренерів, з метою підвищення їх професійної кваліфікації, вивчення практики та методики проведення психологічних тренінгів для персоналу Державної прикордонної служби. [4] За цей період необхідно розробити тренінгові програми за переліком, що відповідає практиці професійного спілкування військовослужбовців Державної прикордонної служби України.

Другий перспективний напрям наукових розробок у сфері психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності - розробка методичних програм та практична підготовка фахівців, спроможних проводити психологічний тренінг у цієї сфері.

Висновки. Перед науковцями постає завдання розробки конкретних навчальних програм, що можуть бути пов'язані в систему психологічних тренінгів, спрямованих на професійно-психологічну підготовку персоналу Державної прикордонної

служби України. На нашу думку при створенні цих програм потрібно накопичувати інформацію як зі споріднених галузей (наприклад, є дуже цікавий досвід впровадження психотренінгових технологій підготовки працівників ОВС в Україні та у країнах ЄС), так і на місцях. Пріоритетною основою для створення тренінгових програм все ж таки повинно бути дослідження місцевого досвіду, що враховує конкретні умови та щоденні типові ситуації професійного спілкування військовослужбовців Державної прикордонної служби України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деркач А.А. Акмеология, Москва. 2002. – 650 с.
2. Концепція розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року.
3. Попова Г.В. Професійна комунікативна компетентність працівника ОВС. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук, Харків. 1997 р., 17 с.
4. Програма розвитку системи роботи з персоналом Державної прикордонної служби України на період до 2015 року (проект).

<http://nuczu.edu.ua/>